

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM L

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

ILIE LASCU - secretar de redacție

RADU OTA - membru

CONSTANTIN INEL - membru

GENU POP - webmaster

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2013 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

XL

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIII

Tehnoredactare: ILIE LASCU

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

VASILE MOGA, Jubileu Apulum L.....	IX
------------------------------------	----

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, ANAMARIA TUDORIE, ADRIAN LUCA, „Consacrarea ritualică” a primei colonizări neolitice din România Sanctuarul de gropi de la Cristian I, județul Sibiu. Partea I. Fundarea.....	1
<i>“The ritual Consecration” of the first Neolithic Colonization from Romania The Pits Sanctuary from Cristian I, Sibiu County Part I. The Foundation.....</i>	12
MARIUS – MIHAI CIUTĂ, O locuință vinčiană timpurie descoperită la Limba-Oarda de Jos – Șesu Orzii (Jud. Alba).....	23
<i>An early Vinča House from the archaeological Site Limba- Oarda de Jos - Șesu` Orzii (Alba County).....</i>	32
CRISTIAN IOAN POPA, GRUIA TRAIAN FAZECAȘ, Contribuții la cunoașterea etapei finale a culturii Coțofeni în Crișana. Așezarea de la Tășad (Jud. Bihor).....	47
<i>Contributions to the Research of final Stage of Coțofeni Culture in Crișana. The Tășad Settlement (Bihor County).....</i>	64
SÁNDOR BERECKI, ZOLTÁN CZAJLIK, LÁSZLÓ RUPNIK, Aerial archaeological Prospection on the middle Course of the Mureș River and adjacent Areas.....	87
<i>Prospecții arheologice aeriene pe cursul mijlociu al râului Mureș și zonele învecinate.....</i>	97
RADU ARDEVAN, La rhétorique dans la société daco-romaine.....	111
<i>Retorica în societatea daco-romană.....</i>	115
DOINA BENEĂ, Câteva observații privind depozitul de sare de la Apulum.....	119
<i>Einige Bemerkungen über der Salzspeicher aus Apulum.....</i>	124
RADU CIOBANU, Text, imagine, mesaj – considerații epigrafice, iconografice și stilistice asupra unor piese votive de la Apulum.....	127
<i>Texte, image, message – considérations d’épigraphie, d’iconographie et de style sur quelques pièces votives d’Apulum.....</i>	142

NICOLAE GUDEA, Contribuții la cunoașterea armamentului roman din Dacia. Despre arme pentru lupta la distanță din castrul pentru legiune de la Potaissa/Turda și zona aferentă lui.....	151
<i>Beiträge zur Kenntnis der römischen Bewaffnung aus Dakien. Über die Waffen für den Fernkampf aus dem Legionslager von Potaissa/Turda und dem dazugehörigen Gebiet.....</i>	156
GHEORGHE ANGHEL, Construcții de apărare executate de Giovanni Morando Visconti în cetatea medievală de la Alba Iulia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea.....	167
<i>Travaux de fortification exécutés par Giovanni Morando Visconti dans la cité médiévale d'Alba Iulia à la fin du XVII-e et le début du XVIII-e s.....</i>	178

FONTES

GABRIEL BĂLAN, Un celt de bronz descoperit la Pâclișa (Mun. Alba Iulia).....	181
<i>A bronze socketed Axe discovered at Pâclișa (Alba Iulia Municipality)</i>	185
BEATRICE CIUȚĂ, ANCA TIMOFAN, An archaeobotanical Analysis on charred Seeds recovered from a Roman House excavated in the southeastern Area of Municipium Septimium Apulense (St Francis of Paola Raveline).....	191
<i>Analiza arheobotanică a semințelor carbonizate recuperate dintr-o locuință romană din zona sud-estică a Municipium Septimium Apulense (Ravelinul Sf. Francisc de Paola).....</i>	197
OVIDIU OARGĂ, ADRIAN BOLOG, Alte noi descoperiri monetare din necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor – „Podei” (2008 – 2012).....	207
<i>New Roman coins from Dealul Furcilor-”Podei” Necropolis.....</i>	221
AUREL DRAGOTĂ, Inele cu placă decorată cu cerculețe cu punct inclus.....	241
<i>Rings with Plate decorated with Circles and central Point.....</i>	245
SZILÁRD SÁNDOR GÁL, Analiza osteologică a mormântului avar de la Măgina, Jud. Alba.....	255
<i>Osteological Analysis of the Avaric Grave from Măgina, Alba County.....</i>	258

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Eugen Sava, Elke Kaiser, <i>Poselenie s „zolnicami” u cela Odaia-Miciurin, Respublica Moldova (Arheologhicesne i estestvennonaucinie issledovaniia)/ Die Siedlung mit “Aschenhügeln” beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova (Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen)</i> , Biblioteca “Tyragetia” XIX, Chișinău, 2011.....	261
DOINA BENEĂ, Mihail Zahariade, <i>The Thracian in the Roman Imperial Army from the First to the Third Centuries A.D. Auxilia</i> , Mega, Cluj-Napoca, 2009.....	264
Lista autorilor	269

JUBILEU - APULUM L

Anuarul științific editat de Muzeul Național al Unirii, revista *Apulum* împlinește o cifră rotundă, respectiv a ajuns la cel de-al cincizecilea număr al său.

O retrospectivă și în egală măsură o istorie a acestui "ambasador" al instituției albauliene, în țară și dincolo de fruntariile acesteia, ni se pare a fi nu numai necesară, dar și bine venită, fiecare din numerele sale editate până în acest moment ocupându-se cu predilecție de istoria veche și arheologia românească și, în egală măsură, europeană.

Începuturile anuarului datează din 22 august 1939 când Profesorul ION BERCIU hotărăște, împreună cu câteva din autoritățile locale ale timpului, în vederea creșterii prestigiului instituției în fruntea căreia a fost numit de NICOLAE IORGA (1938), publicarea unui buletin (*Acta Musei Apulensis*) pus sub genericul *APULUM*, nume simbolic justificat prin două direcții, adică acela legat de arheologie (și de toponimul dublului centru urban roman, Alba Iulia de astăzi) și de necesitatea editării unei reviste de profil ce urma să oglindească în paginile sale activitatea muzeului ca instituție de cercetare și protejare a patrimoniului istoric deținut de acest spațiu geografic (vezi prefața lui ION BERCIU din primul număr al revistei *Apulum*, p. 361-367).

De la gândurile profesorului și până la materializarea acestora a trebuit să treacă mai bine de trei ani, pentru discuții, felurite aprobări, organizarea unor licitații pentru obținerea fondurilor pecuniare etc. timp în care, "încăpățânarea" de oltean a filologului clasic (pe care epigrafistul clujean I. I. Russu, coleg de generație cu Ion Berciu, îl numea, într-o epistolă trimisă subsemnatului prin anii anii 70 ai secolului trecut cu expresia **OLIM MALVENSIS NUNC APULENSIS** – odinioară din Oltenia – **DACIA MALVENSIS** – prin rădăcini, acum apulens – locuitor al Albei Iulia) a dat roade astfel încât numărul de debut a văzut lumina tiparului și a pornit la drum în 1942, sumarul său fiind structurat în șapte segmente: preistorie, istorie antică, istorie medie-modernă, științe naturale, etnografie, comunicări și cronica muzeului (vezi recent Zevedei Ioan Drăghiță, "Documente privind începuturile anuarului *Apulum*", *Apulum*, XL, p. 483-493). Încă de la început, anuarul nu s-a limitat doar la trecutul ținuturilor Albei, ci prin deschiderea lui, a publicat între copertile sale valoroase contribuții ale unor specialiști de marcă din domeniile pomenite mai sus, arheologi, istorici, etnografi ce își desfășurau activitatea în centre științifice de tradiție de la noi (D. Berciu, C. Daicoviciu, Al. Borza, D. Prodan, Ghe. Pavelescu ș.a.). Apariția anuarului albaulian se adaugă unei alte reviste muzeale cu nume simbolic –

Sargetia – editată de Oct. Floca de la Muzeul din Deva, a cărui număr inaugural a fost lansat în anul 1937.

După apariția următoarelor două numere – *Apulum* II, 1943/1945, *Apulum* III, 1949 – actele apulense își vor înceta brusc apariția din cauza timpurilor pe care nu le comentăm aici și acum, pentru a-și relua reeditarea în anul 1961 cu genericul schimbat în *Studii și Comunicări, Acta Musei Apulensis*, III, al cărui cuprins era direcționat pe aceleași segmente cu care a pornit la drum în 1942.

Revenind la denumirea care l-a consacrat – *Apulum, Acta Musei Apulensis* – odată cu numărul V (1965) revista și-a continuat apariția anuală, și-a extins colaboratorii (cercetători locali ori de la alte instituții, muzee, institute de cercetare din țară) și a început seria publicării unor studii semnate de specialiști din Europa și America, acest lucru fiind posibil datorită fondatorului, ION BERCIU, cel care a pus bazele schimbului de publicații, volume care au făcut ca biblioteca muzeului albaiulian să fie una din cele mai bogate biblioteci specializate de la noi.

Anuarul a continuat să fie editat până în anul 1989 (numărul XXVI), următoarele trei numere (XXVII-XXX/1990-1993) fiind cuprinse într-un singur tom.

În următorii ani (1994-2012) anuarul a apărut anual, fiind, o afirmăm cu satisfacție, singura revistă de specialitate care apărea la timpul potrivit.

Cine va avea curiozitatea să consulte sumarul celor 49 de numere, în total mii de pagini (dacă socotim că media/volum, cuprinde între 300-600 file tipărite), va putea lesne observa chiar dintr-o frugală parcurgere a indicilor de autori (*Apulum* I-X, p. 936 sq., *Apulum*, XI-XX, p. 451-470; *Apulum* XXI-XXX, p. 562-575; *Apulum*, XXXI-XL, p. 670-697; *Apulum* XLI-L, sub tipar) că fiecare număr cuprinde în segmentul istorie veche și arheologie (asupra căruia insistăm, dată fiind specialitatea noastră) studii, comunicări, note, bibliografie, rezumate în limbi de circulație internațională a căror țintă a fost preistoria (cu epocile sale străvechi) și protoistoria, epocile celei de-a doua vârste a fierului și până la consolidarea evului mediu, rezultatele unor cercetări arheologice, epigrafice, numismatice ș.a. ale unor generații de specialiști, în cea mai mare măsură consacrați în domeniul lor de investigare a patrimoniului mobil și imobil, ori din tânăra generație de arheologi și muzeografi care bat, cu bune rezultate, la porțile consacrării.

Dintre numele care au onorat, prin contribuțiile lor anuarul *Apulum* se cuvine să îi amintim pe C. și H. Daicoviciu, M. Macrea, I. I. Russu, D. Protase, I. H. Crișan, I. Glodariu, R. Vulpe, D. Tudor, Vl. Dumitrescu, C. C. Petolescu, I. Piso, M. Bărbulescu, V. Vasiliev, A. Zrinyi, R. Ardevan, Doina Benea, Lucia Marinescu, N. Gudea, K. Horedt, M. Rusu, N. Vlassa, Ghe. Lazarovici și lista ar putea continua, acestora li s-au adăugat, firească, generații de arheologi de la

instituția muzeală ce se îngrijește de apariția cu regularitate a actelor apulense: E. Zefleanu, I. Berciu, Ghe. Anghel, Al. Popa, I. Al. Aldea, V. Moga, H. Ciugudean, ori tinerii noii echipe G. T. Rustoiu, C-tin. Inel, M. Drîmbărean, R. Ciobanu, R. Ota, I. Lascu, G. Bounegru, Anca Timofan etc., cei care duc greul tot mai numeroaselor cercetări arheologice preventive din Alba Iulia și județul Alba.

Revista noastră este prezentă în aproape toate bibliotecile ori institutelor de cercetare din țară, fie ele centre universitare, fie muzee naționale ori județene, dintre care unele, după exemplul apulens au început (unele continuă, altele și-au încetat apariția, n.n.) să-și editeze anuare proprii (*Acta Musei Napocensis*, *Acta Musei Porolissensis*, *Potaissa*, *Analele Banatului*, *Pontica* șamd.).

Schimburile externe, ale căror baze au fost demarate, și ori de câte ori avem ocazia nu încetăm să o repetăm, de ION BERCIU, se cifrează în acest moment la 180 de instituții de profil din Europa, America și Asia, în a căror bibliotecă *Apulum*-ul este nelipsit și, continuăm noi, apreciat.

Deschiderea Muzeului spre lumea științifică internațională este confirmată și de paginile semnate de peste treizeci de cercetători ai antichităților din Belgia (M. Renard, G. Balty), Bulgaria (M. Cicicova, P. Detev), Franța (J. Carcopino, J. Baradez, S. Boucher), Germania (N. Boroffka), Italia (L. Bianchi, N. Brancato, L. Zerbini), Spania (A. Balil, J. Zuriaga, J. Pantoja), USA (St. Foltiny, Ph. Davis) și mulți alții.

Majoritatea dintre cercetătorii externi, după corespondențe păstrate în arhiva muzeului, ne-au fost oaspeți, ei vizitând muzeul și câteva din siturile arheologice din zona Albei, fie că este vorba de așezarea neolitică de la Lumea Nouă, fortificația din prima vârstă a fierului de la Teleac, cetățile dacice de la Căpâlna sau Craiva, marele centru urban Apulum cu castrul său în parte restaurat pe latura de sud, galeriile antice de la Roșia Montană (Alburnus Maior), în fine cetățile feudale de la Tăuți, Vurpăr etc., toate înscrise în lista patrimoniului național.

Pare de domeniul evidenței că în cei 74 de ani de la apariția ideii de revistă a Muzeului și 71 ani de când *Apulum* (pe a cărui primă copertă se găsește *logo*-ul Lupei Capitolina descoperită aici, n.n.) apare cu regularitate, de îngrijirea lui (strângere de materiale, tehnoredactare și inerentele probleme redacționale) s-au ocupat, pe lângă întemeietorul ei, ION BERCIU, un colegiu de redacție care a activat în cadrul departamentului de arheologie-cercetare Ghe. Anghel, Al. Popa, I. Al. Adea, V. Moga.

Dacă majoritatea volumelor au fost structurate pe domeniile pomenite la tot pasul (arheologie, istorie, istoria culturii, etnografie, restaurare-conservare), au fost ani când numărul articolelor trimise redacției au fost atât de numeroase încât, începând cu anul 1968, anuarul cu numărul VII, a trebuit să fie împărțit în

două părți distincte, un volum de arheologie (VII/1) și un altul de istorie (VII/2), modalitate ce a fost adoptată și pentru două-trei numere următoare.

Cu începere de la anuarul pe anul 2008 (*Apulum* XLV) alături de un nou colectiv de redacție, format din câțiva tineri absolvenți ai Facultății de Istorie din cadrul Universității ”1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, care și-au ales, încă din anii studenției specialitatea istorie veche și arheologie, în conformitate cu noile norme pentru acreditare CNCSIS (volumul trebuie să treacă din categoria C în gradul B, și acest lucru trebuie să preocupe noul colegiu de redacție, n.n. V. Moga) a fost selecționată o echipă de recenzori ce cuprinde cercetătorii de la Universitatea ”Babeș – Bolyai” și Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj – Napoca, Sibiu (Universitatea ”Lucian Blaga”) și Frankfurt/Main (Germania). Tot cu același număr s-a restructurat și sumarul revistei, anume dispunerea materialelor ce urmau să fie publicate în funcție de tematica lor: *Studii – Dezbateri – Fontes – Recenzii – Note de lectură* și, ca o opinie personală, deschiderea unui segment numit *Cronica Muzeului* cu informații despre cercetările arheologice anuale, despre activitatea științifică și culturală pe care membrii colectivului actual trebuie să o cunoască nu numai în ziarele ori posturile de televiziune locale (!).

Din anul 2011 (*Apulum* XLVIII) s-a încetățenit ”ruperea” volumului în două părți distincte în urma cărora volumul de arheologie a fost inclus în ”series archaeologica et anthropologica”.

Apulum, ajuns așadar la un număr jubiliar, L, trebuie și este obligat moral să continue tradiția, începută cu mai bine de șapte decenii în urmă, aceea de a fi un mesager al preocupărilor științifice de ținută europeană în domeniul atât de vast al arheologiei locale, naționale și de ce nu, internaționale, paginile sale fiind deschise tuturor celor care se preocupă de cercetarea patrimoniului, a urmelor de habitat cu varietatea lor de artefacte de toate categoriile încă nedepistate. În arheologie surprizele sunt la tot pasul, așteptându-și depistarea.

AD MULTOS ANNOS ACTA MUSEI APULENSIS!

Alba Iulia,

10 mai 2013

VASILE MOGA

**CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ARMAMENTULUI ROMAN DIN
DACIA. DESPRE ARME PENTRU LUPTA LA DISTANȚĂ DIN
CASTRUL PENTRU LEGIUNE DE LA POTAISSA/TURDA
ȘI ZONA AFERENTĂ LUI**

NICOLAE GUDEA
Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Cuvinte cheie: *Dacia, arme, castru pentru legiune, Potaissa.*

Schüsselwörter: *Dakien, Waffen, Legionslager, Potaissa.*

După ce am studiat armele pentru lupta la distanță din castre pentru unități auxiliare de pe limesul de vest al Daciei Porolissensis¹ respectiv Buciumi-*cohors peditata*², Bologa - *cohors peditata* și *cohors equitata*³, Moigrad - Porolissum unități mixte: cohorte, numeri etc.⁴, dar și din castre din Dacia Inferior: Feldioara – Făgăraș – *cohors II Numidarum*⁵ și Răcari – *numerus Maurorum*⁶ stabilind grupele de arme pentru lupta la distanță și tipologii în cadrul lor, am decis să arunc o privire asupra armamentului – numai arme pentru lupta la distanță – la legiunile din Dacia.

Primul dintre castrele care m-au interesat a fost castrul pentru legiune de la Potaissa/Turda. Din acest castru și din zona lui aferentă au fost identificate în fosta colecție I. Téglás 13 arme pentru lupta la distanță (vârfuri de lance, vârfuri de sulită, vârfuri de săgeți)⁷. Sursa suferă de o lipsă fundamentală și anume nu are precizate locul exact de descoperire și condițiile. Toponimele folosite de I. Téglás nu se prea potrivesc cu cele date pe harta Potaissiei romane din *Repertoriul arheologic al județului Cluj* mai ales că ultimele sunt formulate în limba română și foarte generale⁸. Doar două piese provin de pe Várhegy/ d. Cetății, restul provin din zona aferentă castrului Tündérhegy / d. Zânelor, Sujadomb / d. Șuia, Szinditető / d. Szindi = Sândului.

Din săpăturile arheologice mai recente nu s-a publicat nicio armă de către autorii săpăturilor. M. Bărbulescu scrie foarte confuz “armamentul este

---

¹ Gudea 1994.

² Idem 1997 a.

³ Idem 1997 b.

⁴ Idem 1997 c.

⁵ Idem 2008.

⁶ Gudea, Bondoc 2009.

⁷ Bajusz 2005, *passim*, vezi repertoriul.

⁸ Cluj 1972, p. 391, fig. 232.

reprezentat prin vârfuri de *pilum*, prinzătoare de teacă⁹, buterole¹⁰; într-o lucrare ulterioară scrie ”piese de armament (o sabie, buterole de bronz, fier și os, prinzătoare de teacă, vârfuri de *pilum*, fragmente de lorică)”¹¹, dar fără nicio ilustrație.

Am identificat însă arme pentru lupta la distanță din castrul de la Potaissa/Turda în lucrări colaterale, la autori care s-au ocupat cu armele în perioada studenției sau poststudenției și care, în chip norocos, au avut acces la armele din săpături.

D. Marta, ocupându-se de vârfurile de săgeți romane din Dacia, a cuprins și cinci vârfuri de săgeți din castrul de la Potaissa/Turda¹². El s-a inspirat dintr-o lucrare de licență: Romei Balanica, *Piese de armament din castrele Daciei Porolissensis*, Cluj (non vidi!)¹³. Tot D. Marta s-a ocupat și de studiul unor vârfuri de suliță din Dacia, studiu în care a încadrat și două piese de la Potaissa (inspirat tot din lucrarea de licență mai sus amintită)¹⁴. Din păcate desenele lui D. Marta nu sunt utilizabile într-o lucrare de specialitate, sunt ultraschematiche. În mod excepțional mai apare un vârf de suliță din castrul de la Potaissa într-o lucrare a lui L. Petculescu, lucrare care se ocupă cu vârfurile de suliță cu profil piramidal al lamei¹⁵. În aceste ultime lucrări sunt precizate locurile de descoperire din interiorul castrului, ba uneori și condițiile de descoperire.

Drept urmare, numărul armelor pentru lupta la distanță a mai crescut cu opt piese, care au marele avantaj că au locul de descoperire și mai multe detalii tehnice. Totalul armelor pentru lupta la distanță înregistrate din castrul de la Potaissa/Turda și din jurul său imediat este de 21 de piese. Așa cum spuneam mai sus, din păcate ilustrația este defectuoasă (în raport cu criteriile de publicare ale armelor) așa că multe detalii tehnice nu ne vor fi accesibile. Importantă este însă prezența lor.

Pentru ca să pot compara aceste arme cu produse similare din castre de legiune, a fost necesar să caut lucrări în care s-au publicat arme din castre pentru legiuni. Am avut însă acces la o singură mai mare lucrare și anume la cea despre armele din castrul pentru legiuni de la Vindonissa (Germania Superior)¹⁶. Este o lucrare foarte valoroasă, amplă, complexă care a înregistrat toate grupele de arme (pentru atac, pentru apărare, individuale etc.), toate accesoriile pentru arme și toate piesele de echipament și harnașament.

⁹ Bărbulescu 1994, p. 96-97, fig. 16/15.

¹⁰ *Ibidem*, p. 96-97, fig. 16/19-20.

¹¹ Idem 1997, p. 101.

¹² Marta 1991.

¹³ Vezi mai jos repertoriul.

¹⁴ Marta 1992, p. 17, nr. XIII.

¹⁵ Petculescu 2008, p. 236, nr. 5.

¹⁶ Unz, Deschler/Erb 1997.

Castrul de la Vindonissa/Windisch a funcționat însă numai în secolul I; au staționat într-însul pe rând mai multe legiuni: legiunea a XIII-a Gemina (între anii 17-45), legiunea XXI Rapax (între anii 45-69) și legiunea a XI-a Claudia (între anii 70-101). Castrul a fost abandonat în anul 101, legiunea fiind mutată spre est, în provincia Moesia Inferior la Durostorum¹⁷.

Deci vom compara puținele arme găsite în castrul de la Potaissa/Turda și zona aferentă lui, databile între 180-275 p. Chr., cu arme din secolul I mai ales. Nu prea este bine, dar altă soluție nu există.

Am prezentat în chip separat pe planșe armele din colecția I. Téglás (planșele I-III) și cele găsite în timpul săpăturilor (planșa IV) așa cum au fost ele prezentate de autori. Nu mi-am permis să fac modificările care le-ar fi cerut o publicare științifică. Menționez însă că am convingerea că numărul de arme găsite în castru a fost mult mai mare. Acestea însă nefiind la dispoziție în momentul de față, le-am folosit așa cum au fost ele prezentate.

În cele ce urmează am alcătuit un repertoriu al armelor pentru lupta la distanță din castrul de la Potaissa și zona aferentă lui. Le-am prezentat însă pe grupe specifice de arme.

Arme pentru lupta la distanță din colecția I. Téglás:

Planșa I

1. vârf de lance; din fier forjat; lamă în formă de frunză de salcie; afectată de coroziune în anumite părți laterale; tub de înmănușare scurt; dimensiuni: L totală = 25 cm; L tub = 5 cm; l lamă (maximă) = 3,5 cm. Bajusz 2005, p. 767, fig. 40/38 (Nagy Tünder teteje)
2. vârf de lance; din fier forjat; lamă semilungă în formă de frunză de salcie; tub de înmănușare lung, destul de corodat; L totală = 18 cm; L lamă = 10 cm. Bajusz 2005, p. 731, fig. 36/29 (Tündérhegy- római sir)
3. vârf de lance; din fier forjat; lamă scurtă în formă de frunză de salcie; tub de înmănușare scurt; foarte oxidat; L = 14 cm. Bajusz 2005, p. 83, fig. 46/14 (loc de descoperire neprecizat)
4. vârf de lance; din fier forjat; lamă în formă de frunză de salcie; vârful rupt; tubul de înmănușare lipsește. Bajusz 2005, p. 786, fig. 50/82 (Sujadomb-római sir)
5. călcâi de lance; din fier forjat; nu se dau dimensiunile. Bajusz 2005, p. 680, fig. 30/89/1 (Kis-Tündérhegy)

Planșa II

6. vârf de lance; din fier forjat; lamă în formă de frunză de păr; fragment; vârful lamei rupt; laturile lamei afectate de coroziune; tubul de înmănușare rupt; Lp = 18 cm.

¹⁷ Forni limes 1962, p. 103-105; Unz, Deschler/Erb 1997, p. 8.

- Bajusz 2005₂ p. 748, fig. 48/21 (loc de descoperire neprecizat)
7. vârf de lance; din fier forjat; lamă în formă de frunză de păr; dimensiuni mijlocii; tub de înmănușare scurt; L totală = 13 cm; L tub = 5 cm; l lamă = 3,2 cm.
Bajusz 2005₂ p. 671, fig. 44/80/1 (Szindihegy tető)
  8. vârf de lance; din fier forjat; lamă în formă de frunză de păr; dimensiuni mici; lamă scurtă, tubul de înmănușare scurt; L = 11,3 cm.
Bajusz 2005₂ p. 780, fig. 48/30 (Suja dombalja)

Planșa III

9. vârf de suliță; din fier forjat; lamă piramidală cu profil triunghiular; tub de înmănușare lung; nu se dau dimensiunile.
Bajusz 2005₂ p. 680, fig. 30/89/1 (2) (loc de descoperire neprecizat).
  10. vârf de suliță cu peduncul; din fier forjat; lamă scurtă cu profil piramidal; cui de fixare lung; L lamă = 5 cm; L cui = 7 cm.
Bajusz 2005₂ p. 521, fig. 55/37 (Vár hegy).
  11. vârf de suliță; din fier forjat; lamă piramidală cu profil patrulater; dimensiuni mijlocii: L = 10 cm.
Bajusz 2005₂ p. 521, fig. 53/3 (Vár hegy).
  12. vârf de săgeată din fier forjat; lamă piramidală cu profil pătrat; cui scurt; dimensiuni neprecizate.
Bajusz 2005₂ p. 680, fig. 39/89/1 (3) loc de descoperire neprecizat.
  13. vârf de săgeată; din fier forjat; lama are formă neobișnuită trapezoidală; cui de fixare scurt; L totală = 8 cm; lama = 3,2 cm.
Bajusz 2005₂ p. 552, fig. 43/98/1 (Vár hegy).
- Toate aceste piese au fost analogii foarte apropiate, dacă nu chiar identice, între armele de la Vindonissa:
- Planșa I: 1. Unz-Deschler/Erb 1997, pl. 16/247; 2. pl. 17/271; 3. pl. 17/273; 4. pl. 16/255; 5. (coadă de lance) pl. 18/301.
- Planșa II: 6. Deschler-Erb-Unz 1997, pl. 18/282; 7. pl. 18/276; 8. pl. 19/322.
- Planșa III: 9. Unz-Deschler/Erb 1997, pl. 23/508-510; 10-11. pl. 22/421-423; 12. pl. 22/429-430; 13. Nu am găsit analogii.

Arme descoperite în castru în timpul săpăturilor arheologice:

Planșa IV

14. vârf de suliță; din fier forjat; lamă piramidală; profil neclar; tub de înmănușare cu fanta până la lamă; L = 10 cm; castru, bastionul de nord-vest
Marta 1992, p. 17, nr. XXIII/1, pl. VII/168.
15. vârf de suliță; din fier forjat; lama piramidală cu profil triunghiular; tub de înmănușare îndoit la capăt; L = 19,3 cm; L lamă = 10,3 cm; l lamă = 1,5 cm; d tub = 1,6 cm; castru, baraca nr. 5, încăperea A.
Petculescu 2008, p. 236, fig. 1/5.

Muzeul Turda, inv. 2988.

16. vârf de suliță; din fier forjat; lamă piramidală cu profil triunghiular; tub de înmănușare lung; L = 19 cm; l lamă = 1,9 cm; castru, pretoriu.

Marta 1992, p. 17, XXIII/2, pl. VII/169.

vârfuri de săgeți

17. vârf de săgeată; din fier forjat; lamă piramidală cu profil triunghiular; tub de înmănușare; vârful foarte tocit; Lp = 3,5 cm; d tub = 1,2 cm; castru, pretoriu.

Marta 1992, p. 44, nr. XIX/2, pl. IV/106.

18. vârf de săgeată; din fier forjat; lamă piramidală cu profil triunghiular; tub de înmănușare rupt; Lp = 6 cm; d tub = 1 cm; castru, pretoriu.

Marta 1991, p. 44, nr. XIX.8, pl. IV/108.

19. vârf de săgeată; din fier forjat; lamă piramidală cu profil triunghiular; tub de înmănușare rupt parțial; Lp = 7 cm; d tub = 1,2 cm; castru, pretoriu.

Marta 1991, p. 44, nr. XIX.3, pl. IV, 107.

20. vârf de săgeată; din fier forjat; lamă piramidală rotundă?; tub de înmănușare lung; L = 3,5 cm; d tub = 1,2 cm; castru, *porta principalis dextra*.

Marta 1991, p. 44, nr. XIX.5, pl. IV/109.

21. vârf de lance; dimensiuni foarte mici; poate fi socotit vârf de săgeată în formă de lance; lamă foliformă; tub de înmănușare lung; L = 4,5 cm; d tub = 1,2 cm; castru, pretoriu.

Marta, 1991, p. 44, nr. XIX/1, pl. IV/105.

Comparând aceste arme, în totalitatea lor de această dată, cu armele pentru lupta la distanță din castele pentru trupe auxiliare din Dacia Porolissensis¹⁸ se pot formula câteva constatări preliminare. Preliminare pentru că numărul de arme studiat este relativ redus:

- numărul armelor pentru lupta la distanță este foarte mic, chiar adunându-le pe cele din descoperiri întâmplătoare cu cele găsite în săpături
- se poate însă constata prezența celor trei grupe principale de arme pentru lupta la distanță: vârfuri de lance, vârfuri de suliță, vârfuri de săgeți; vârfurile de sulițe constituie grupa cea mai numeroasă; interesant ni se pare faptul că în castru s-au găsit până acum numai vârfuri de sulițe cu tub de înmănușare
- dintre lănci se cunosc principalele tipuri: cu lama în formă de frunză de salcie, cu lama în formă de frunză de păr, cu lama trapezoidală; toate sunt arme de mărime mijlocie

¹⁸ cf. Gudea 1994.

- sulițele cu tub de înmănușare aparțin tipului cu lamă piramidală și profil triunghiular; sulițele cu peduncul/cui de fixare sunt de tipul cu lama piramidală și profil patrulater
- vârfulurile de săgeți sunt în majoritatea lor tipul cu tub sau cui, dar cu lama piramidală cu profil triunghiular (așa zisele săgeți cu trei muchii)

Se poate deci spune, cu rezerva cuvenită, că legiunea de la Potaissa avea un armament pentru lupta la distanță (arme personale) de același tip cu trupele auxiliare¹⁹.

**BEITRÄGE ZUR KENNNTNIS DER RÖMISCHEN BEWAFFNUNG AUS
DAKIEN. ÜBER DIE WAFFEN FÜR DEN FERNKAMPF AUS DEM
LEGIONSLAGER VON POTAISSA/TURDA UND DEM DAZUGEHÖRIGEN
GEBIET**

ZUSAMMENFASSUNG

Innerhalb eines umfangreicheren Programms für die Erforschung der Waffen für den Fernkampf aus bestimmte Kastellen der dakischen Provinzen: Buciumi²⁰, Bologa²¹, Moigrad-Pomet²², Feldioara-Făgăraș²³, Răcari²⁴ hat der Autor auch Waffen aus dem Legionslager von Potaissa/Turda aufgenommen und beabsichtigt auch andere Legionslager (Apulum, Ulpia Traiana) zu untersuchen.

Nachdem zu den alten zufälligen Funden aus der ehemaligen I. Tégylás-Sammlung²⁵ auch neuere Funde hinzukamen, die während der im Legionslager Potaissa/Turda durchgeführten Grabungen entdeckt wurden²⁶, erhob sich die Anzahl der bekannten Waffen für den Fernkampf auf 21.

Durch den Vergleich dieser Funde mit Fundstücken aus anderen Legionslagern (Vindonissa, Viminacium, Ulpia Traiana) sowie mit den zahlreichen Waffen, die in den oben erwähnten Kastellen der Hilfstruppen entdeckt wurden, stellt der Autor fest, daß die Waffen für den Fernkampf aus dem Legionslager Potaissa/Turda und dem dezugehörigen Gebiet dieselben Waffengruppen/typen (Lanzenspitzen, Wurfspießspitzen, Pfeilspitzen) umfassen, wie jene aus den Kastellen für die Hilfstruppen.

Lista der Abbildungen:

- Abb. 1 Potaissa/Turda. Lanzenspitzen mit Tülle. 1-4; Lanzenschuh. 5
Abb. 2 Potaissa/Turda. 6-8. Lanzenspitzen mit Tülle.

¹⁹ cf. Gudea 1994.

²⁰ Gudea 1997 a.

²¹ Gudea 1997 b.

²² Gudea 1997 c.

²³ Gudea 2008.

²⁴ Gudea, Bondoc 2009.

²⁵ Bajusz 2005.

²⁶ Marta 1991; idem 1992; Petculescu 2008.

- Abb. 3 Potaissa/Turda. 9. Wurfspießspitze mit Tülle; dreieckig ges. Profil. 10-13. Wurfspießspitzen mit Dorn
 Abb. 4 Potaissa/Turda. 14-16. Wurfspießspitzen mit dreieckig gen. Profil. 17-21. Pfeilspitzen mit Tüllen, verschiedenen Profile
 Abb. 5 Tabelle mit die Lage der Lanzen spitzen von Potaissa/Turda in der allgemeine Typologie
 Abb. 6 Tabelle mit die Lage der Wurfspießspitzen von Potaissa/Turda in der allgemeine Typologie
 Abb. 7 Tabelle mit die Lage der Wurfspießspitzen mit Dorn von Potaissa/Turda in der allgemeine Typologie
 Abb. 8 Tabelle mit die Lage der Pfeilspitzen von Potaissa/Turda in der allgemeine Typologie

Abrevieri bibliografice

- Bajusz 2005 - I. Bajusz (ed), *Téglás István jegyzetei. Régészeti feljegyzések. I.2.*, Kolossvár, 2005.
 Bărbulescu 1994 - M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda, 1994.
 Bărbulescu 1997 - M. Bărbulescu, *Das Legionslager von Potaissa/Castrul legionar de la Potaissa/Turda*, Zalău, 1997.
 Forni 1962 - G. Forni, *Limes*. Estratto dal Dizionario Epigrafico di antichità Romane, vol. IV, Fasc. 34-40, Roma, 1959-1962.
 Găzdac 2009 - C. Găzdac, "An unknown battle? Military artefacts and coin finds", *Xantener Berichte*, 16, 2009, p. 125-129.
 Gudea 1994 - N. Gudea, "Römische Waffen aus den Kastellen des westlichen Limes von Dacia Porolissensis". In Claus von Carnap-Bornheim (Hrsg.), *Beiträge zur römischen und barbarischen Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*, Lublin-Marburg, 1994, p. 81-89.
 Gudea 1997 a - N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Buciumi/Castrul roman de la Buciumi*, Zalău, 1997.
 Gudea 1997 b - N. Gudea, *Castrul roman de la Bologa/Resculum/Das Römergrenzkastell von Bologa/Resculum*, Zalău, 1997.
 Gudea 1997 c - N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Moigrad-Pomet/Porolissum I/Castrul roman de la Moigrad-Pomet/Porolissum I.*, Zalău, 1997.
 Gudea 2008 - N. Gudea, *Castrul roman de la Feldioara-Făgăraș*, Cluj-Napoca, 2008.
 Gudea, Bondoc 2009 - N. Gudea, D. Bondoc, *Castrul roman de la Răcari*, Cluj-Napoca, 2009.
 Korać, Mrdjić 2009 - M. Korać, N. Mrdjić, "The cemetery battlefield-weaponfinds from the cemeteries of Viminacium", *Xantener Berichte*, 16, 2009, p. 107-123.
 Marta 1991 - D. Marta, "Aspecte tipologice ale armamentului ofensiv roman de pe teritoriul Daciei. Săgeți (I)", *Crisia*, XXI, 1991, p. 34-51.
 Marta 1992 - D. Marta, "Aspecte tipologice ale armamentului ofensiv roman de pe Teritoriul Daciei. Sulița (II)", *Crisia*, XXII, 1992, p. 5-26.
 Petculescu 2008 - L. Petculescu, "Once again on the pyramidal spearheads of triangular cross-section in Roman Dacia", *Cercetări arheologice*, XIV-XV, 2007-2008, p. 229-245.
 Unz, Deschler-Erb - Chr. Unz, Eckhard Deschler-Erb, *Katalog der Militaria aus Vindonissa*, Brugg, 1997.

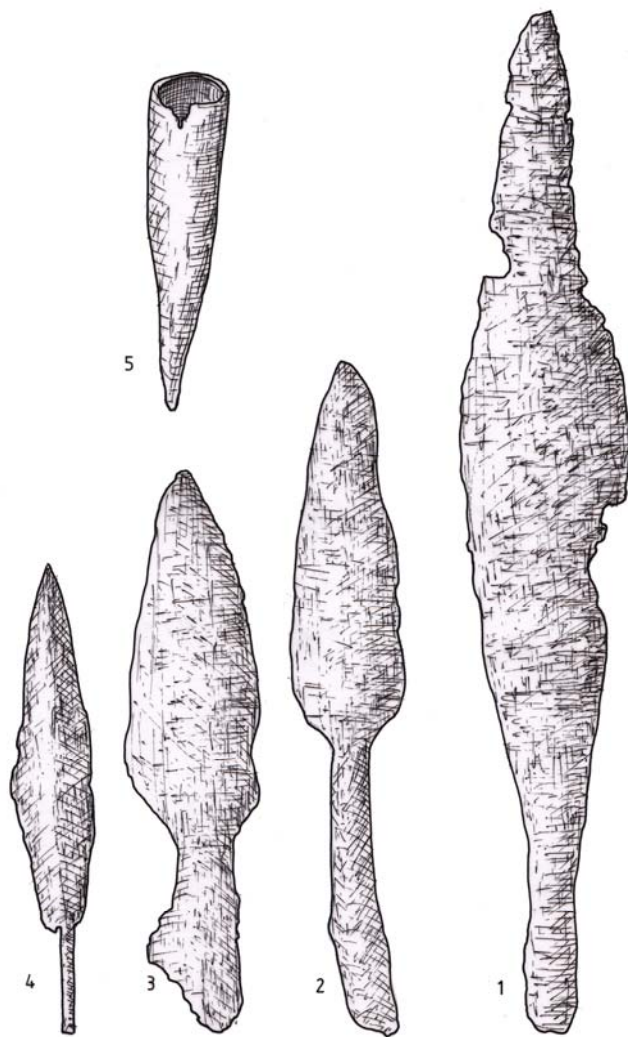

Fig. 1. Potaissa/Turda. Vârfuri de lance din fier cu tub de înmănușare. 1-4; Călcâi de lance din fier. 5.

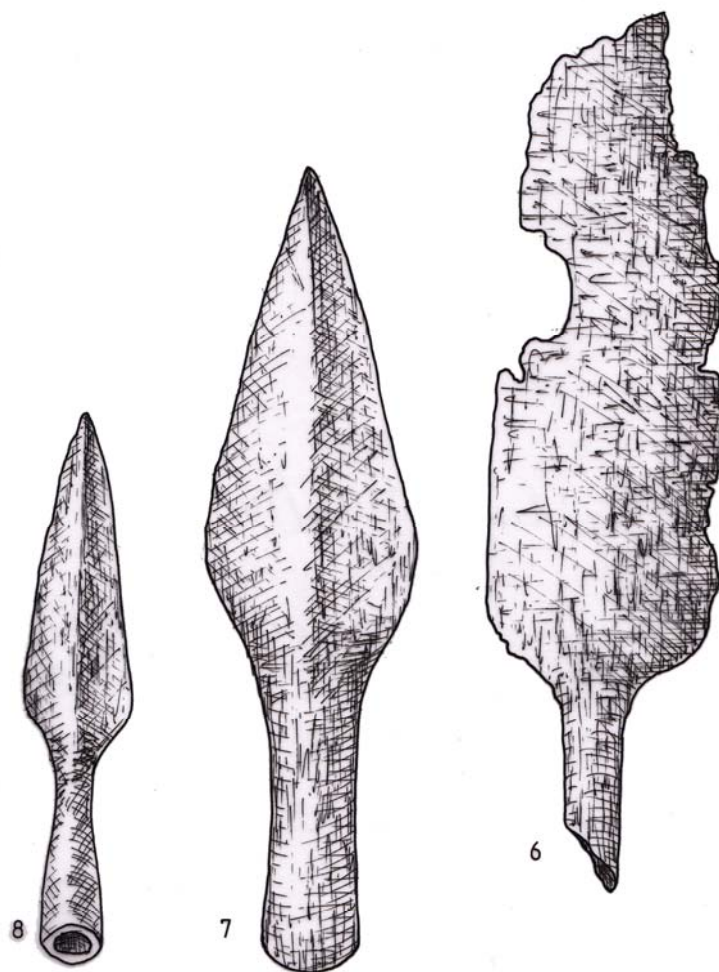

Fig. 2. Potaissa/Turda. 6-8. Vârfuri de lance din fier cu tub de înmănușare.

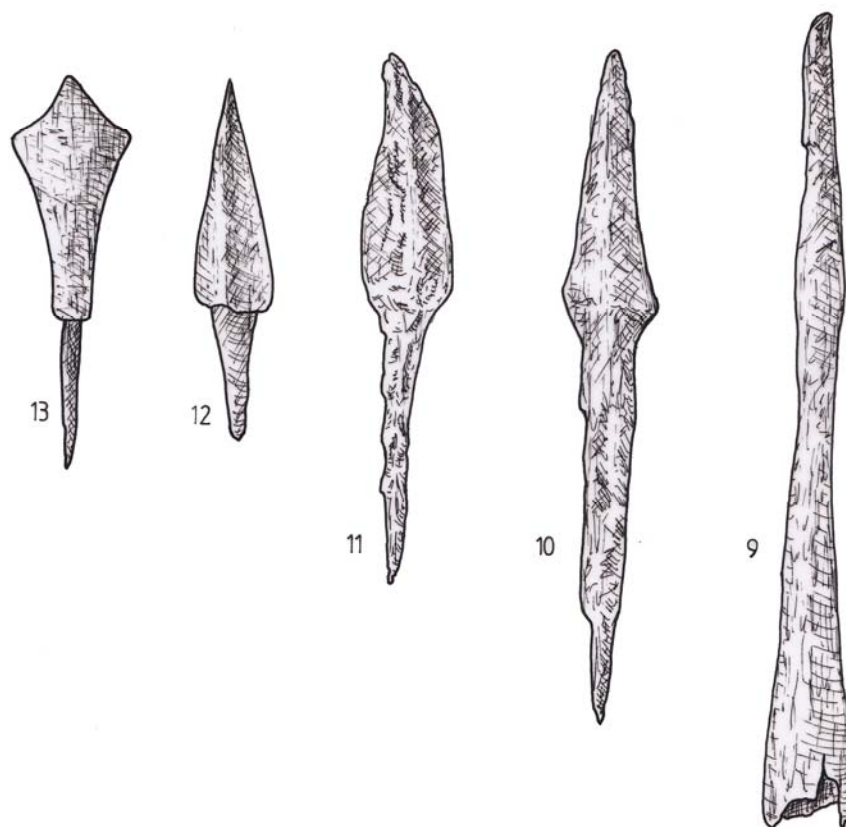

Fig. 3. Potaissa/Turda. 9. Vârf de suliță cu tub de înmănușare cu profil triunghiular; 10-13. Vârfuri de suliță din fier cu peduncul.

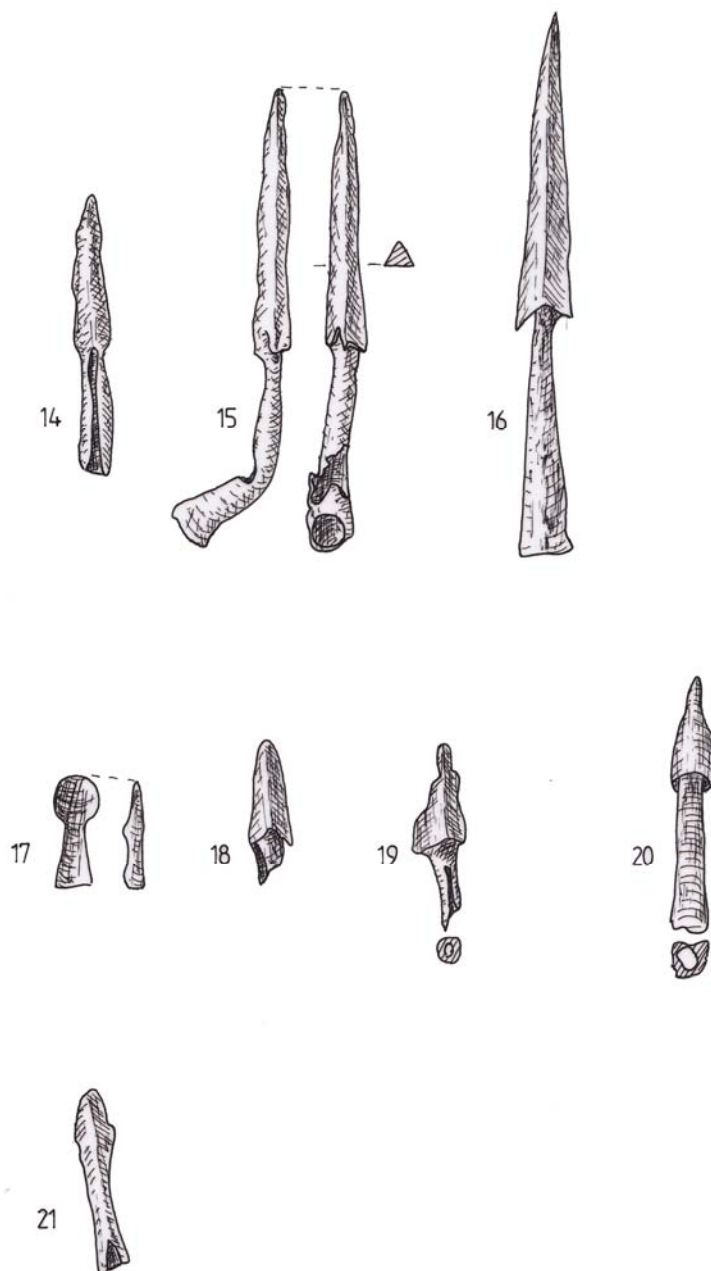

Fig. 4. Potaișa/Turda. 14-16. Vârfuri de suliță cu profil triunghiular din fier; 17-21. Vârfuri de săgeată cu profile diferite cu tub de înmănușare.

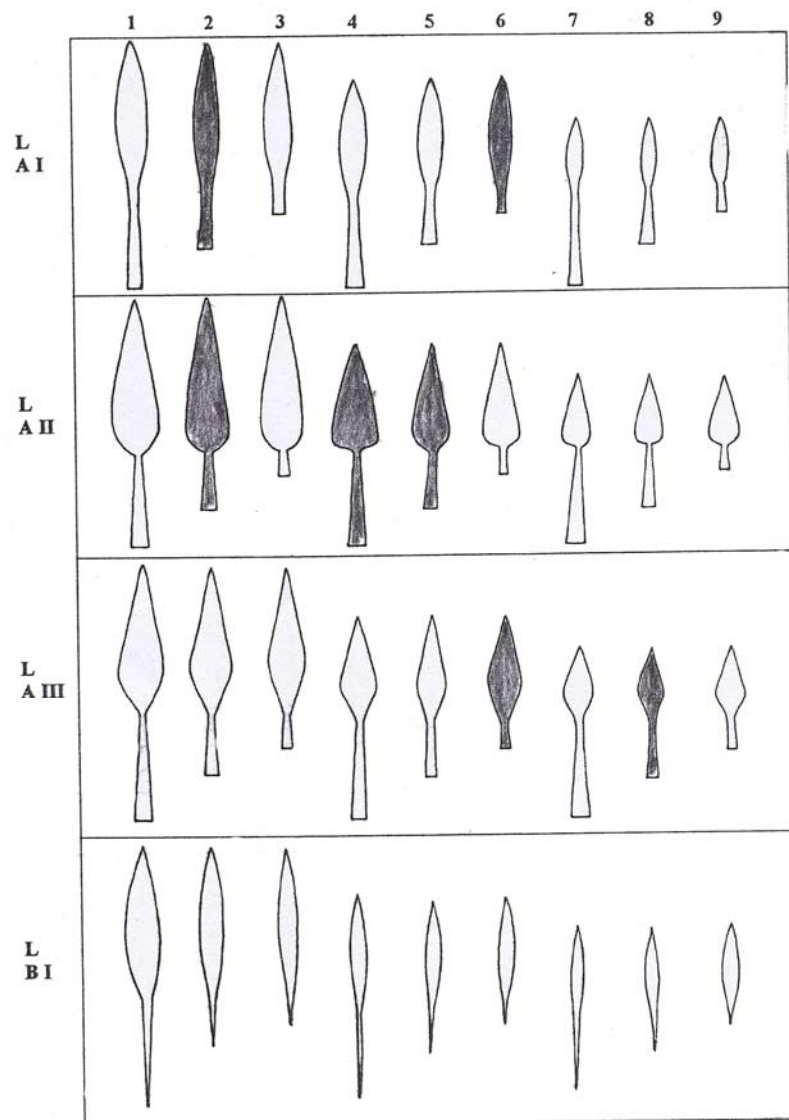

Fig. 5. Schemă cu înscrierea vârfurilor de lance de la Potaissa/Turda în tipologia generală.

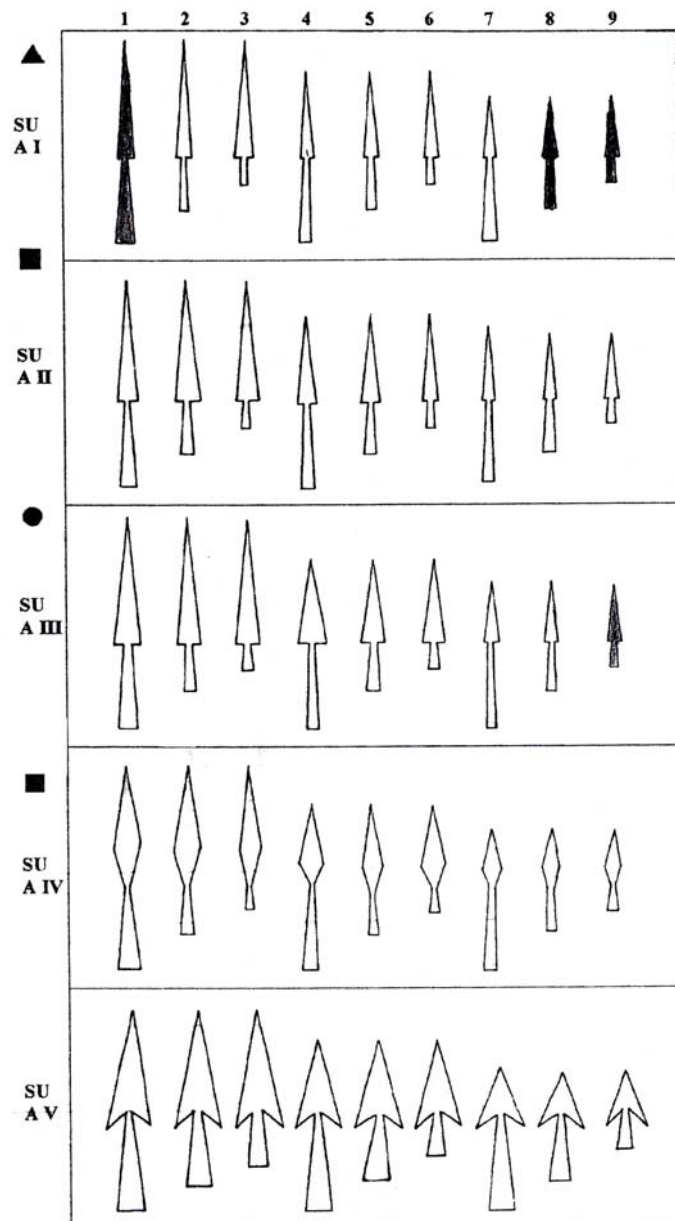

Fig. 6. Schemă cu înscrierea vârfurilor de suliță cu tub de înmănușare de la Potaissa/Turda în tipologia generală.

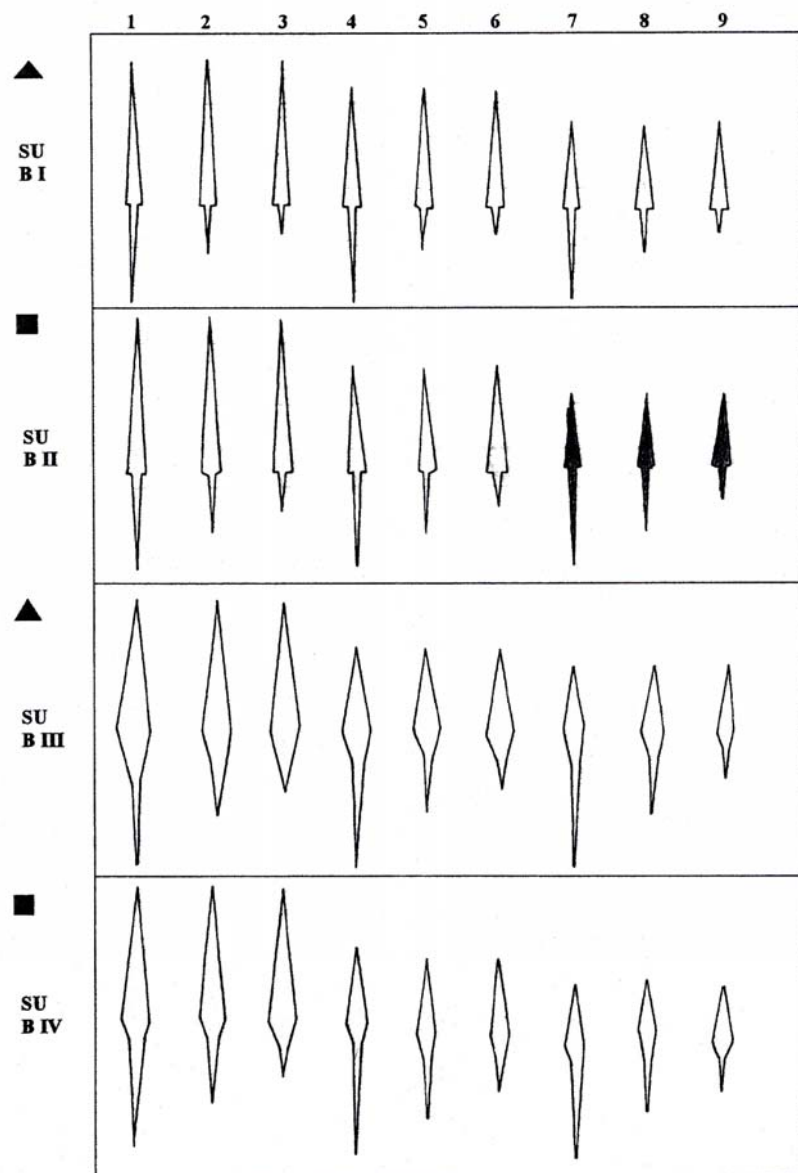

Fig. 7. Schemă cu înscrierea vârfurilor de suliță cu peduncul de la Potaissa/Turda în tipologia generală.

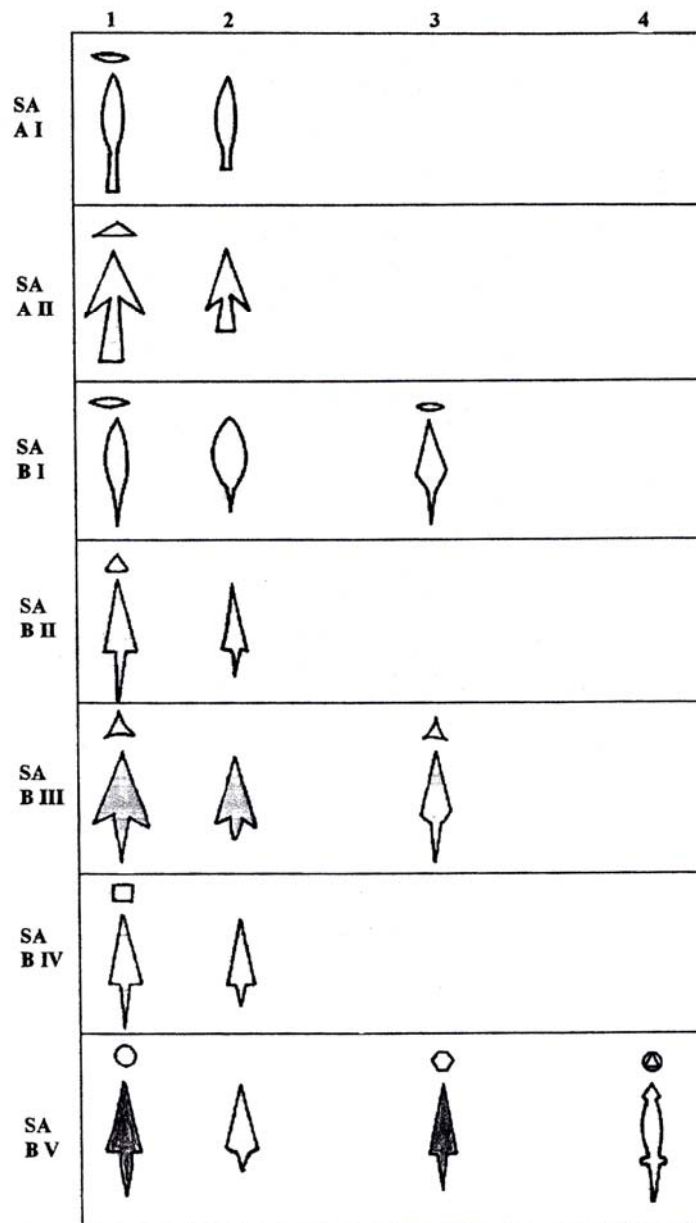

Fig. 8. Schemă cu înscrierea vârfurilor de săgeată din fier de la Potaissa/Turda în tipologia generală.